כד הקמח — מטר

ה' בצר פקדוך צקון לחש מוסרך למו (ישעיה כו). אמר ישעיה ע"ה כי כשישראל הם בצרה הם פוקדים אותך בצום ובתפלה, שהרי בידוע כי מיום היית ישראל בגלות הם סבולי חלי הצרות יותר מכל אומה, ודרשו רז"ל כשהרב נכנס לבית המדרש ורצועה בידו מי דואג מי שדרכו ללקות כך ישראל מורגלים בצרות מדי היותם גולים בארצות ועליהם לידאג יותר משאר האומות כשרואין הצרות מתפשטות בעולם וכ"ש אם רואים אותם נמשכית עדיהן ומתפשטות בם, ועל זה אמר הכתוב (תהלים כא) יענך ה' ביום צרה וגו', אין לך צדיק בעולם שעברו עליו צרות רבות כיעקב. צרת עשו. צרת לבן. צרת רחל. צרת דינה. צרת יוסף. ולכך הזכיר יעקב יותר משאר האבות. ובפירוש אמרו ז"ל אין הקב"ה מרעיש את עולמו אלא בשביל ישראל. והטעם בזה כדי שיכופו לבם לתשובה ויתפללו לפניו. ועוד מפורש אין פורענות באה לעולם אלא בשביל ישראל שנאמר (צפניה ג) הכרתי גוים נשמו פנותם וגו' אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר, וכן בדין כיון שבחר הקב"ה בישראל יותר מכל האומות והם עיקר העולם ראוי להעמידו בשבילם או להחריבו הכל לפי מעשיהם. ואין להם לתלות הענין במקרה שהרי אמר הכתוב (ויקרא כז) ואם תלכו עמי קרי כלומר שאני מרעיש עולמי ומחדש בך גזרות קשות אם אתם דנין אותו וחושבים שהוא מקרה כמנהגו של עולם ושאינו בהשגחה מכוונת ובכונה ידועה ממני (שם) אף אני אלך עמכם בקרי כלומר אני נותן ומוסיף לכם הרבה מאותו מקרה ומניח המזל לעשות מרוצתו ולא אנצחנו כלל רק כפי שיקרה. ואמר עוד (שם) והלכתי עמכם בחמת קרי כאמרי (יחזקאל לו) ואשפוך חמתי עליהם על שאתם תולין הכל במקרה:

זה דרך התורה ועיקר האמונה בבא הצלחה גמורה לאדם חייב לתלותו לחסדי השי"ת לא לזכותו ולצדקותיו אשר עשה, וכבוא עליו צרות יש לו לתלות על עונותיו ושיתלונן על חטאיו לא שיתלנו במקרה כי זה דרך כפירה ועון פלילי, ומי שתולה אותם במקרה יקרה לו כמו העוף שיראה הרשת פרושה והיא בעיניו פרושה חנם בדרך מקרה לא בהשגחה מן הציד שיכוין ללכדו וע"ז אמר שלמה (משלי א) כי חנם מזורה הרשת בעיני כל בעל כנף, הדין והמשפט הנטוי על מעשה בני אדם ימשיל לרשת כמו שאמרו ז"ל (אבות פ"ג) הכל נתון בערבון ומצודה פרושה וכתיב (יחזקאל יג) ופרשתי עליו רשתי, והנה הרשע גם כי יאמין כי יש משפט ויש שופט ישפוט תבל בצדק אינו נותן אל לבו בשעת החטא, שכל כך הוא חומד בלבו לעשותו וחמדתו אל החטא תשכיחהו העונש והמשפט וכאלו ידמה בעיניו כי קו הדין והמשפט נטוי חנם כעוף הזה שהוא מביט התבואה שבתוך הרשת וחומד אותה בלבו וחמדתו אל התבואה תשכיחהו שיהיה נתפש באותו הרשת והיא בעיניו פרושה חנם, והם לדמם יארובו פורשי הרשת יארבו לדמם ויצפנו לנפשותם והעופות לא יכירו ולא ירגישו בזה. ועל כן חייב אדם שיתלה הצרות בחטאיו לא שיאמר מקרה הוא היה לנו אלא ראוי לו להאמין כי הם בהשגחה מכוונת מאת השי"ת כדי שישוב מחטאו ויכניע את לבבו. וכן מצינו בזמן שבהמ"ק קיים שהיה הנגע נראה בקירות הבית, והיה זה למעלת הארץ ולקדושתה ולהיות מופת על ההשגחה כענין שכתוב (דברים יא) תמיד עיני ה' אלהיך בה, והיה הנגע נראה תחלה בביתו חזר בו מוטב ואם לאו היה נראה בבגדים חזר בו מוטב ואם לאו היה נראה בגופו, וכיון שהיה רואה הצרעת מתקרב אליו עד שמדבק בגופו אין ספק שהיה מפשפש במעשיו וחוזר בתשובה. וכל מי שרואה הצרות סביבותיו ראוי לו להתעורר בזה אף כי רואה עצמו משוקע ביון מצולתם שראוי לו לשוב בתשובה שלימה לפני השי"ת, שאם לא יעשה כן אינו מן הכת שאמר עליהם ישעיה ע"ה (ישעיה כו) ה' בצר פקדוך. אלא מאותה הכת שאמר עליהם (שם מב) ותלהטהו מסביב ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב, וזהו ה' בצר פקדוך צקון לחש, כלומר כשישראל יש להם צרה וצוקה מתפללין בלחש. ומן הידוע כי משפט התפלה לעשות בדמעה לפי שהדמעה יוצאה מתוך אנחת מורשי הלב והיא מעידה על האדם שלבו נשבר ונדכה ויצרו נכנע ובכן תהיה תפלתו מקובלת ודבריו לפני השי"ת לרצון, וכן אמר דוד ע"ה (תהלים לט) שמעה תפלתי ה' ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש וכתיב (שם נו) שימה דמעתי בנאדך וכתיב (שם) בדמעתי ערשי אמסה, וארז"ל (ב"מ פ"ד דף נט) שערי דמעה לא ננעלו:

התפלה מגן לישראל מפני הצרות, וכן אמרו רז"ל לעולם יקדים אדם תפלה לצרה שאלמלא לא הקדים אברהם תפלה לצרה לא נשתיירו משונאיהם של ישראל שריד ופליט שנא' (בראשית יא) וילך למסעיו וכתיב בתריה אל מקום המזבח אשר עשה שם בראשונה ויקרא שם אברם בשם ה'. ובפירוש אמרו שהתפלה היא שעמדה לנו בגלות ובזכותה אנחנו ניצולין מחרבו של עשו שנא' הקול קול יעקב והידים ידי עשו. אין יעקב שליט אלא בקולו והידים ידי עשו אין עשו שליט אלא בידיו, אמר לו יצחק אביו כחך קשה משלו עשו אם תופש את האדם הרי הוא בידו ואם ברח אינו יכול לו אבל אתה אפי' בורח לסוף העולם הקול קול יעקב אתה אומר בבית הכנסת והוא בא מעצמו, הא למדת שזכות התפלה עומד מפני הצרות. מוסרך למו כלומר על היסורים שאתה מטיל עליהם בא ללמד על היסורים שהן לטובת האדם. וכמו שאמרו חביבין יסורים:

אמרו בפ' חלק (סנהדרין דף קא) כשחלה רבן יוחנן בן זכאי נכנסו ארבעה זקנים לבקרו ר' טרפון ור' יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ור' עקיבא. נענה ר' טרפון ואמר טוב אתה לישראל מטיפה של גשמים שטיפה של גשמים בעה"ז ורבי בעה"ז ובעה"ב. נענה ר' אלעזר

בן עזריה ואמר טוב אתה לישראל מגלגל חמה שגלגל חמה בעה"ז ורבי בעה"ז ובעה"ב. נענה ר' עקיבא ואמר חביבין יסורין אמר להם סמכוני ואשמע דברי עקיבא תלמידי שאמר חביבין יסורין אמר לו רבי מקרא אני דורש (דברי הימים ב לג) בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו וחמשים שנה מלך בירושלים ויעש הרע בעיני ה' וכתיב (משלי כד) גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה, וכי חזקיה לכל העולם כלו לימד תורה ולמנשה בנו לא לימד תורה אלא מכל טורח שטרח ומכל עמל שעמל לא העלהו למוטב אלא יסורין שנא' (דברי הימים ב לג) וידבר ה' אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו ויבא עליהם שר הצבא אשר למלך אשור וילכדו את מנשה בחחים ויאסרוהו בנחשתים ויביאו אותו בבל. וכתיב (שם) וכהצר לו חלה את פני ה' אלהיו ויכנע מאד מלפני אלהי אבותיו ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנתו וישיבהו ירושלים למלכותו:

ומתוך שהיסורין באין על האדם הוא חוזר למוטב, וכמו שדרז"ל בשיר השירים רבה (שיר א) הנך יפה דודי אף נעים אף שאתה מביא עלי יסורין נעים הוא למה שאתה מחזירני בו למוטב ולעולם אין תשובתו של אדם שלימה אלא עם היסורין, והתשובה היא הטבת המעשים ותיקון הנהגת המדות, שאין התשובה שיתענה אדם וילבש שק ויתפלש באפר ויטבול גופו במים ושיהיה מלוכלך מבפנים בכמה עבירות וכמה מחשבות רעות. וכן אמר הנביא (ישעיה נח) הלזה תקרא צום ויום רצון לה'. הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע התר אגודות מוטה. ואתה מוצא באנשי נינוה שאמר הכתוב (יונה ג) וירא אלהים את מעשיהם ודרשו רז"ל כי כך היו עושים (תענית פ"ב דף ט"ז) גזל מריש ובנאו בבירה מקעקע כל הבירה ומחזיר מריש לבעליו. דרך העכו"ם שסובלין גופם ומראין לכל אדם שהם טהורים ומענין ומסגפין עצמם ברעב ועושין טהרה במה שהוא נגלה ולבם מבפנים מטונף ומגואל ועל כן אמר הנביא (ישעיה ס) המתקדשים והמטהרים אל הגנות כלומר מראין עצמן קדושים וטהורים והן אוכלי בשר החזיר השקץ והעכבר. ועל כיוצא בזה אמר שלמה (משלי ל) דור טהור בעיניו וגו' דור מה רמו עיניו ועפעפיו ינשאו. דור חרבות שניו ומאכלות מתלעותיו לאכול עניים מארץ וגו'. אבל כונת התורה שינקה האדם הפנימי תחלה להשליך מלבו שקוצי החטא ולהחזיר גזלות וחמסים שבידו ולבקש מחילה מחברו אם חטא לו, ואחר שטבל לבו בפנימיותו ונהג בו כל מיני טהרה ונקה אותו מעון יש לו לנהוג טהרה בנגלה כגון תענית וטבילת הגוף, וכענין שאמר הנביא (יואל ב) וקרעו לבבכם ואל בגדיכם שובו אל ה' אלהיכם, כיוון הכתוב לומר שטהרת הפנימי קודם ועל כן צריכין כל ישראל בראותם צרה מן הצרות להכניע לבם ולהתפלל אל ה' ולהתעסק תחלה בטהרת הפנימי ואח"כ בטהרה הנגלה:

כשהמטר נעצר אין צרה גדולה מזו ומתוך צרה זו חוזרים למוטב ומתפללים בלחש, וזהו שאמר בכאן ה' בצר פקדוך ציקון לחש והקב"ה נותן מטר בזכות התפלה שכן אמר הכתוב (איוב לו) הן על כפים כסה אור. יאמר כי הקב"ה כשירצה יכסה הגשם ויעלימנו ועל העננים יצוה מהמטיר עליו מטר וכשהוא רוצה ויצו עליו כלומר על העב שתבא ותמטיר, במפגיע כלומר בתפלה שיתפללו בני אדם שהרי בידוע שהוא ית' אבי המטר שכן הקב"ה אומר לאיוב (שם לח) היש למטר אב או מי הוליד אגלי טל. יאמר היש למטר אב זולתי אני שהוא בידי ולא מניתי עליו שר ומושל, וכן דרשו ז"ל (תענית פ"ק דף ב) שלש מפתחות לא נמסרו ביד שליח, ואלו הן מפתח של חיה מפתח של גשמים מפתח של תח"ה ואלף של אגלי נוספת והוא מענין גלות מים, ובא לומר שאין המטר והטל נמסרים ביד שליח, וכן כתיב עוד (שם לו) כי יגרע נטתי מים יזוקו מטר לאדו יאמר כי הקב"ה כשירצה הוא מגרע המטר לפעמים שאפילו טפה אחת לא תרד זה הוא נטפי מים, ופעמים כשירצה יזוקו מטר לאדו כי השחקים יורידו מטר מזוקק אל העב וכן כתיב אחריו (שם) אשר יזלו שחקים ירעפו עלי אדם רב. ביאר בזה כי אותם שיזיקו המטר על העב הם השחקים. עצירת המטר אות ועדות על העונות שכן מצינו בירמיה הנביא ע"ה שהודיעו הקב"ה שיהיה רעב בארץ והוא שכתוב (ירמיה יד) אשר היה דבר ה' אל ירמיהו על דברי הבצרות. ולשון בצורות מניעת המטר שהפירות ביוקר ומעות ביוקר והזכיר בתוך מליצתו (שם) כי גם אילת בשדה ילדה ועזוב כי לא היה דשא ופראים עמדו על שפיים שאפו רוח כתנים כלו עיניהם כי אין עשב, אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך כי רבה משובותינו לך חטאנו. יאמר כי גם אילת שהיא רחמנית ילדה ילדיה ועוזבת אותם והולכת לבקש מרעה כי לא היה דשא ופראים עמדו במקומות הגבוהים ועומדים שם לראות אם יראו עשב בשום מקום וילדו שם. וענין שאפו רוח שלא היה להם הנאה בעמדם על שפיים אלא שאיפת הרוח בלבד. ולשון שאיפה הוא המשכת הרוח אל האף או האויר כאלו כלו עיניהם מרוב הביטם למרחוק ולא ראו עשב, וסמך לכל זה אם עונינו ענו בנו כשראה הנביא הרעב שיהיה פתח ואמר אם עונינו ענו בנו, ולא אמר אם עונותיהם כי רצה לכלול עצמו עמם כדרך שעשה מרע"ה שאמר (שמות לד) וסלחת לעונינו וגו', יאמר אם עונינו העידו בנו בהיות מניעת המטר בארצנו ולא בארצות האומות הנה זה עדות כי על עונותינו אנו לוקין עשה למען שמך הנקרא עלינו כי רבו משובותנו כלומר עונות רבים יש עלינו ע"ז, ומעשה החמס והגאוה ושמוע לנביאי השקר ולא לנביאי האמת ולכך אמר רבו: כשהמטר נעצר ראוים ישראל לשוב להקב"ה ולקרא לפניו שכן אמר ירמיה הנביא ע"ה (ירמיה יג) וימנעו רביבים ומלקוש לא היה וכתיב בתריה הלא מעתה קראת לי אבי אלוף נעורי אתה. כלומר ראוי אתה שתקרא לי אבי בהמנע המטר כדי שאתננו לך: